

Սօսիա ակզբեստորութիւն մըն է, ըստ ինձ Նորին
Քարծորութիւնը, և յետ այսորիկ ուրիշ քրիստոնայեւ-
րոս ալ մեծ ու կարեւոր պաշտօններ պիտի յանձնուին :
Յաւելցուց նաև, թէ՛ բաց յայտայանէ, խորհուրդ կըլլայ
ընդարձակէ զգրութիւնը միայն թէնբու, որ է փաշայրբ
կոչուած բազմաթիւ կուսակալութիւնները միաւորել ՚ի
մի մեծ դաւա՞ւ ընդ հումանատարութեամբ ընդհանուր

կառավարչի մը : Հոգ պիտի տարուի, որպէսզի քրիստոնէականները իրօք ներկայացունեն զանազան մէջլիաներու մէջ՝ սոսիսներն վիսպիթներու խորհրդարանաց մէջ. և կառավարչի տեղակալները քրիստոնէայ պիտի ըլլան քրիստոնէայ գաւառացի մէջ :

Մեծ—Եղարգոսը շարունակեց ըսելու ինձ նաեւ, թէ արդէն որոշուած է առաջարկել օտար տէրութեանց դեսպաններուն՝ որպէսզի համաձայնութիւն մի ըլլայ ի մասին զործարարութեան 1856ին Հատուի Հիմնադրութիւն այն յօդուածոյն, որ անշարժ ստացուածք ծախու առնելու իրաւունքը կըշնորհէ օտարականաց : Իւր խօսքը վերջացնելով՝ Եղարգոսը Բարձրութիւնը ըսաւ, թէ միաբանութեամբ Յուստ փաշային և միւս պաշտօնէից շարունակ կաշխատիմ աւելի կարեւոր բարեկարգութեանց ծրագիրներ պատրաստելու, զորս պիտի փութամ հազարդելու ձեզ երբոր ընդնան :

Կոստանդնուպոլսոյ դէպքէն ամեն լրագրիւնները՝ յիշեալ մայրաքաղաքին անդրիւնէն լրագրէն քաղելով, հրատարակեցին թէ անցեալ ամսոյ 16ին հինգշաբթի օրը Գաղղիոյ վսեմա. դեսպանը Բարձրագոյն Դուռը դայեր է և Մեծ—Եղարգոսին հետ երկար անտութեան մը ետեւ իմացուցեր է Եղարգոսին Բարձրութեանը թէ. իւր կառավարութիւնը բարեկամաբար խրատ կուտայ օսմանեան կայսերական կառավարութեանը՝ որպէսզի իւր յօժար կամքը բաւական չի բերուի Հէլլասոյ թող տալու : Բարձրագոյն Մեծ—Եղարգոսը իմաստուն քաղաքականութեամբ մը պատասխան տալով, շատ քաղաքավարութեամբ մերժեր է այս խնդիրը :

Երկու օրէ ետեւ, Բուսիոյ, Բուսիոյ, Լեստիոյ և Խաթիւոյ դեսպաններն ևս ի տեսութիւն գացեր են բարձրագոյն Բալի փաշային, և խրատ տուեր են բարեկամաբար, որպէսզի Բարձրագոյն Դուռը զինադադարում մի ընելով Կիւրիտի պատերազմին, բարեհաճի քուէարկութեան ներքեւ գնել զինդիրը թէ յիշեալ կողմն վեհափառ Սուլթանին վեհապետութեան ներքեւ ինքնօրինութեամբ կուզէ կառավարուիլ, կամ թէ կուզէ Հէլլասոյին հետ միաւորուիլ : Եւս խնդիրը որոշուելու համար՝ ընդհանուր քուէարկութիւն ըլլալ առաջարկեր են մեծ տէրութեանց Կիւրիտի ղեկավարներէն : Եւս անընդունելի խրատն ալ՝ որ Գաղղիոյ դեսպանին առած խրատէն մեծ տարբերութիւն մի չունի ըստ հիման, քաղաքավար կերպիւ, բայց հաստատամտութեամբ մերժուեր է Բարձրագոյն Դուռն կողմանէ :

Բարձրագոյն Դուռն և Եղարգոս Մեծ—Եղարգոս լրագրիւնները՝ որ Կ. Պօլսոյ մէջ կըհրատարակուին, սուտ կը հանեն զվերոյիշեալ լրագրերը. իսկ պաշտօնական օրագիրները լուծութիւն կըպահեն և ամեն ին տեղեկութիւն մի չեն դրեր այս եղելութեանց վրայօք : Եւսու ամենայնիւ դէպքերը պիտի չուշանան ծանուցանելու մեզ զձեմարտութիւնը :

Կոստանդնուպոլսէն կըգրեն.

«Բանի մը օրէ ի վեր զօրադնդեքու մեծ շարժում մի կըտեսնուի մայրաքաղաքի մէջ : Իւրաքանչիւր շուգենաւ որ կըհասնի, մանաւանդ Սեփիւն, զինուորներն ու ըստիֆներ կըբերեն, որոնք տէրութեան զանազան նահանգներէն կուգան : Գանուպի զօրաբանակին մէկ մեծ բաժինն ալ արդէն ճանապարհ ելած է մայրաքաղաքս դալու. և ասկէջ Վօլօ պիտի յուղարկուի, ինչպէս նաեւ միւս զանազան զօրաց հաստուածները՝ զօրացնելու համար Երբիւսի և Բեւալիայի զօրաբանակը : Բարձրագոյն Դուռը Երբիւմ Լոմէր փաշան՝ որ Կ. Պօլսոյ կըգտնուի Մարտի 20էն ի վեր, շուտով պիտի մեկնի մայրաքաղաքս և պիտի երթայ այս զօրացնող հրամանատարութիւնը ընելու(1) : Եւս պատրաստութիւնները բնականապէս երկիւղալի տպաւորութիւն կընեն հասարակութեան վերայ. որ արդէն յուզուած է քաղաքականութեան կացութեան ծանրութեան, թէ՛ Երեւելի և թէ՛ Երեւելու մէջ : Համայն և այնպէս, պէտք էմք նկատել այս զօրաց տեղափոխութիւնները իրեն խոհեմութեան գործ մի, որ հարկաւոր է զսպելու համար անկարգութեանց կուսակիցներուն խռովայողութեամբը. որոնք պիտի չուշանան հասկնալու թէ կարելի չէ իրենց համար անվտանգ կերպիւ հասարակաց անդորութիւնը խռովել :»

(1) Վերջին լուրերը կըժամանականան րէ Լոմէր փաշան կիւրիտ յուղարկուեր է :

Պարիզէն Եղարգոս 8 ամսաթուով ըստ նոր տուումարի՝ հասած հեռագիր մը կըժանուցանէ թէ պատերազմը մտաւոր է ի մէջ Գաղղիոյ և Բուսիոյ :

Համանակէ մը ի վեր Գաղղիոյ և Բուսիոյ մէջ զրգուծութիւն մի կըտեսնուի, որ չէր կրնար ցաւալի ազդեցութիւն մը չպատճառել ի վերայ յարաբերութեանց այս երկու տէրութեանց : Բուսիոյ մէջ համարձակապէս կըսեն թէ պէտք է պերմանական փութելու շուտով ի գործ գնել և ջանքախնդրութեամբ զնոյնները եթէ համարձակին արդեւ ըլլալու այս բանին. իսկ Գաղղիոյ մէջ ամենայն զօրութեամբ կըբողբեն Բուսիոյ փառասիրական հակամտութիւնը գէմ և կաղաղակէն թէ Գերմանիոյ հիւսիսային տէրութեանց միաւորութիւնը մէկ ձեռքի ներքեւ սպառնալիք մըն է Գաղղիոյ կայսերութեան համար. ուստի այժմէն կըսեն թէ պիտի արդելուն որ Բուսիան ևս առաւել չընդարձակէ իւր սահմանները :

Մեծհամբաւ մօտի (Թիէռ ատենաբանը Գաղղիոյ ազգային խորհրդանոցին մէջ երկարօրէն խօսեցաւ գերմանական խնդրոյն վրայօք, և Բուսիոյ կարգէ դուրս փառասիրութեան Գաղղիոյ համար ապագային մէջ ծագելու վտանգը յատուցաւ, միւղաբերելով զկառավարութիւնը որ թոյլ տուաւ անոր այսչափ ընդարձակուելուն ու զօրանալուն :

Դուսի Բուսէ՛ որ տէրութեան պաշտօնեայ և ատենաբանն է, հետեւեալ կերպիւ պատասխանեց մօտի Թիէռին առարկութեանցը.

«Եւ արդ՝ միթէ Բուսիան զոհ պիտի չըլլայ դարձու համար, միթէ իւր սահմանները չորոշուցանին Կիւրիտի դաշնադրութեամբը և կուզէ մինչև Գիւլիտէրը՝ երթալ :

Բուսիան, Պարոնայք, այս բանին նկատմամբ հաստատուն ապահովութիւններ տուաւ Գաղղիոյ, որ եթէ հաւատալու չըլլար, անշուշտ թոյլ պիտի չտար որ Բուսիան այսչափ ընդարձակուի :

«Գաղղիան ընդունեցաւ զհետեւութիւնները պատերազմի մը՝ որ իւր սահմանները և կարծեմ՝ թէ իւր հարկաւորութիւնները ունէր : Սակայն չկրնար ընդունիլ կարգէ դուրս փառասիրութիւնները և անսահման պահանջները :

«Իստի այս օրը որ Բուսիան պիտի սպառնայ Գիւլիտէրէ կողմէն ընդարձակ ծովածոցին, Գաղղիան և Եղարգոսն այնպիսի վարմունք մի պիտի ունենան, որ պիտի հասկնան Բուսիոյ թէ՛ խօլ և խրոխտ փառասիրութեանց ժամանակը անցած է :»

Եւս ամեն տեղեկութիւններէն կիմացուի թէ Գաղղիոյ և Բուսիոյ կառավարութեանց մէջ զօր. դուրս մի կայ ու քաղաքական յարաբերութիւնները ցրտացած են. այսու ամենայնիւ իրաց այս վեհաճկէն մինչև ի մտաւոր հրատարակութիւն պատերազմի մը՝ մեծ անջրպետ կայ : Մեք կարծեմք թէ Բուսիան այն աստիճան պիտի չբաշէ չուանը որ կոտորի, և խոհեմութիւնը ձեռքէ չձգելով պիտի աշխատի վէճի նիւթ ելած խնդիրը սիրով կարգադրելու տանց օրինաւոր պատճառ տալու Գաղղիոյ՝ որ պատերազմ հրատարակէ իրեն դէմ : Բանդի Գաղղիան Լեստիոյ չնմանի. և այսօրուան օրս մէկ ուկէս միջին չափ զինուոր գիւրութեամբ և քիչ ժամանակուան մէջ կրնայ հանել իւր թշնամայն գէմ. բաց յայտմանէ, եթէ Բուսիան Բուսիոյ հետ միաւորուի, Գաղղիոյ համար ալ դաշնակիցներ չեն պակսիր, ինչպէս են Եղարգոս, Լեստիան, Հուլանտան, Սպանիան, Բուրժուկալը, Պէճիկան :

Եւս ամեն պատճառաց համար, կըյուսամք թէ պատերազմի վտանգը այնչափ մտաւոր չէ ինչպէս որ կըժանուցանէ Պարիզէն հասած հեռագիրը :

Լոնտոնի Միլիթը—Բուլ և Տէլ Թէլիքը լրագրիւր կըյուրգրեն Եղարգոս կառավարութեանը, որ աւելցնէ իւր ցամաքի և ծովու զօրութեանց թիւը : Տէլի Թէլիքը կըսէ թէ, ի ներկայութեան Գաղղիոյ ցամաքի և ծովու զօրութեանց որոնք շարունակաբար աւելնալու վերայ են, հարկ է որ Եղարգոս կառավարութիւնը չքանայ, կէսկատար փշոցներով չբաւականանայ, և վերջապէս պատրաստ ըլլայ ամեն պատահական դէպքերու :

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

Ենցեալները հրատարակեցինք թէ Խաթիւոյ օդոստ. թաղաւորը յատուպէս յուղարկած էր ի Գա.

հիւրէ Վասթիլոնէ կամսը, որ Կ. Պ. Վեհափառութեան կողմանէ յանձնեց բարձրագոյն Խաթիւ փաշային Լեստիոյ կարգին մանեակը : Սիւնոյն պաշտօնատարը՝ քանի մը օրէ ետեւ, դարձեալ պատիւ է ունեցեր հանդիսաւոր կերպիւ Փոխարքային ներկայանալու, և սրբոյ Մարտիկոսի և Վաղարու կարգին մեծ ժապաւէնը (կրան քօրտօն) վիթթօր—Լամա. նուէլ թաղաւորին կողմանէ, յանձնեւ է վսեմա. Սեփիւն փաշային, որ բարձրագոյն Խաթիւ փաշային մեծ. որդին և հետեւաբար Եղարգոսի փոխարքայական զահին ժառանգն է :

Մեծ տէրութեանց կողմանէ եղած այս ամեն տեսական յարգանքը անմիջապէս ապացոյց մըն է իրենց համակրական սիրոյն և բարեյօժարութեանը. զորս բարձրագոյն փոխարքայն յաջողեւ է ձեռք բերելու իւր իմաստուն կենցաղագիտութեամբ :

Եղարգոսի նաւաբանը օրըստօրէ զարդանալով վերայ է. բազմաթիւ գործաւորք՝ քաջամուտ վարպետներու առաջնորդութեամբը, անդադար կը բանին զանազան նաւեր շինելու ի հաշիւ կառավարութեան : Պատեւաբանական գեղեցիկ քուլէթ մի արդէն շինուած և լմնացած ըլլալով, մօտ օրերս մեծ հանդիսի ծովը իջեցուցին և անունը Լաթիֆ դրին : Եւս Եղարգոսի պատուական արհեստը՝ Խաթիւ փաշային պահակաւորութեան ի վեր և անոր յատուկ խնամքը մեծապէս կըյատաջանայ :

Լրագրոյն նախընթաց թուոյն մէջ դրեցինք, թէ Եղարգոսի մէջ երկաթուղիները հեռագրէ կընդարձակուին և անոր քաղաքները կըպայծասացնեն և կը զարգացնեն : Եւս կըյուսեցնեմք թէ Եղարգոսի փոխարքայական Բարձրութեան հրամանացը համեմատ՝ այս երկաթէ ճանապարհներուն, այսինքն Եղարգոսի դրիւնքն մինչև Գահիթէ երթալու երկաթուղի ու անոր զանազան թեւերուն ուր որ կըբերան, երկու կողմէն ծառեր կըտնկուին. և այս կերպիւ, քիչ ժամանակէ ետեւ, զով ու բարեխառն օգ մի պիտի դոյնայ այն ծառուղիներուն մէջ, որոց մէջէն չուգեկառք անցնելով իրենց կանոնաւոր ճանապարհորդութիւնները պիտի ընեն ի զուարճութիւն բոլոր ճանապարհորդաց :

Հարկ կըհամարեմք յատուց բերել այս տեղ. թէ բարձրագոյն Խաթիւ փաշային իւր ժողովրդոց վերայ ունեցած այս կերպ խնամատարութիւնը խորին ուշադրութեան և երախտագիտութեան արժանի է. խնամատարութիւն՝ զոր Եղարգոսի ամեն կարգէ բնակիչը քաջ կըճանաչեն, և հետեւաբար ջերմ. ունեցութեամբ կաղթեն և կըբարեմաղթեն առ Եւս. տուած, որպէսզի իրենց առատագուծ Փոխարքային երկար կեանք և անոր վեհաճն սրտին բոլոր բազմապիսի կատարումը շնորհէ. որուն արժանի է իւր մարդասէր վեհ զգայմունքով, իւր ազգատասէր հազուադիւս առատաձեռնութեամբը, և իւր յատուց ջաղէմ ու աղատաւիր քաղաքականութեամբը :

Ե. Գ. Ի. Պ. Տ. Ո. Ս.

Արշալուսոյ ընթերցողները արդէն կըժամանակեն Գա. հիւրէ մեր երեւելի ու մեծաշուք բարեկամը՝ իւր քանի մը կարեւոր նամակներէն ընդդէմ Բեթիկեան Միւրտիլի Պիլին, որոնք լրագրոյն էջերուն մէջ հրատարակուեցան ըստ ժամանակին : Անցեալ շաբթու ուրիշ կարեւորագոյն նամակ մի էս ընկալար յիշեալ երեւելի բարեկամէն. բայց լրագիրնիս տպուած ըլլալով, պարտաւորեցանք ներկայ բուռն բուռն նայն գրութեան հրատարակութիւնը :

Անուանիկ այս նամակը. որուն վերայ մեր ընթերցողաց ծանր ուշադրութիւնը կըհրաւիրեմք :

Գահիթէ, 13—25 Մարտ 1867 :

Յարգւոյ խմբագիր Արշալուսոյ լրագրոյն :

Արաւսեան Արշալուսոյ 797րդ թուոյն մէջ հանդուցեալ Գրիգոր Բեթիկեանի որոյն կողմէ հրատարակուած նամակը կարգայնիւ, և տեսանք նոյն անմիջապէս զովմի զգայմունքները՝ որոնք իրենց մատուց հասակին մէջ խիստ վայելչութեամբ իրենց հօրեղայրը ի դժգոստութիւն բերելու համար բարեմաղթութիւններ կընէին, և կըհայցէին նմա երկար ու բարեխառն օրեր. և յաջողութիւն գործոյն. և որոնք զործեալ կերպիւ իւր մեր անարժանութեանը իւր շնորհակալութիւն ուղղուած էին : Ի պատասխանի այս շնորհակալութեան, մեր պարտքը լիովին կատարած ըլլալու համար, այսօր կուգեմք բանի մը կարեւոր տեղեկութիւններ ևս ի լոյս հա.

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱՆՈՒԹՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՍ